

אמנות ומחקר

פרסומי המרכז לתערוכות אמנות יהודית
על שם גרשון ויהודית ליבר

חוברת ד', תשע"ח

אמנות ומחקר

פרסומי המרכז לתערוכות אמנות יהודית
על שם גרשון ויהודית ליבר

חוברת ד', תשע"ח

המחלקה לאמנות יהודית, הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן

הוועדה האקדמית

פרופ' ברכה יניב, אוניברסיטת בר-אילן
ד"ר ולדימיר לוין, המרכז לאמנות יהודית, האוניברסיטה העברית בירושלים
פרופ' איליה רודוב, אוניברסיטת בר-אילן
פרופ' דניאל שפרבר, אוניברסיטת בר-אילן

עורכים

פרופ' איליה רודוב
ד"ר צבי אורגד

המערכת

מנהלת: גב' רחל הניג
עריכת לשון (אנגלית): מר ליאור יעקבי
עיצוב והפקה: סיגלית אורגד-דורון

מריאנה קורול: בין ארץ לשמים

ועדת תערוכות - גלריית ליבר לאמנות יהודית
גב' לאה פיש (אוצרת)
ד"ר מור פרסיאדו
פרופ' איליה רודוב (יו"ר)
ד"ר מרים ריינר

מחקר
ד"ר נעם טופלברג
גב' לאה פיש
פרופ' איליה רודוב

קטלוג התערוכה

אוניברסיטת בראילן, בניין 410, גלריית ליבר לאמנות יהודית

ט' באייר, תשע"ח (24 באפריל, 2018) - ב' חשוון, תשע"ט (11 באוקטובר, 2018)

אוצרת
גב' לאה פיש

ISSN 2519-6049

ISSN 2519-6049

נעשה כל מאמץ לאתר את בעלי זכויות היוצרים של יצירות האמנות שפורסמו בחוברת זו. אם מסיבה כלשהי לא הוזכרו בעלי זכויות כלשהם, המערכת מבקשת ליצור עמה קשר.

© כל הזכויות שמורות למרכז לתערוכות אמנות יהודית על שם גרשון ויהודית ליבר ולמחלקה לאמנות יהודית, אוניברסיטת בראילן, תשע"ז

9 7725 19 6049 01 >

מה? אכפת לציפור?! ...

בין שוויון נפש לכמיהה ביצירתה ובהוראתה של מריאנה קורול

נעם טופלברג

שבע-עשרה, נרשמה ללימודים במכללה המקומית, בה למדה לתואר ראשון ושני בשרטוט ובהוראת אמנות. עד שעלתה לישראל בשנת 1990 השתתפה בתערוכות קבוצתיות בגלריות בטשקנט, ואף נערכה לה תערוכת יחיד במכללה בה למדה.

עד גיל עשרים ואחת, גם כשלמדה במסגרות נוספות, המשיכה לפקוד את הסטודיו של פרומגרץ, שם התעצבה כאמנית וכמורה. דמותו מהווה עבורה אידאל של מורה לאמנות ולאורו היא פוסעת עד היום. ממנו למדה כי עליה לדרוש מתלמידיה מחויבות מקצועית לתהליך היצירה, לחומר ולמרכיבים החזותיים ומצד שני להובילם, ללא כל כפייה מצדה, ולהקשיב ל"קול הייחודי של כל תלמיד"³.

בהגיעה לישראל היה סגנונה האמנותי כבר כמעט מגובש. מלבד קורס בגרפיקה ממוחשבת בשנת 1992, לא למדה אמנות במכללות או באקדמיה המקומית ולכן ניתן לראות ביצירתה הבוגרת שילוב השפעות ייחודי בנוף האמנות הישראלית. אוזבקיסטן בכלל, וטשקנט בפרט, היו במהלך המחצית השנייה של המאה העשרים מרכז בו נמזגו זו בזו מסורות מזרחיות עם מערביות. הייתה זו תוצאת המפגש בין יוצרים מובילים בברית המועצות שגלו מאימת הנאצים לאוזבקיסטן ובין הסביבה התרבותית המקומית. המפגש בין מסורת מודרניסטית-אירופאית ובין המסורת האוזבקית, דהיינו אסייתית-מוסלמית,

הציפורים של מריאנה קורול ניצבות דוממות על ולצד בדים, תמונות, ספרים וכלי בית – זיכרונות ילדות והגיגים אסוציאטיביים מן העבר הרחוק באוזבקיסטן. לעיתים הן בטבע, ניצבות דרוכות בין ענפי העץ כמו ממתיונות לרגע שיגיע, או לא, ולעיתים רחוקות, מעופפות בסערה, בלהט הרגע עצמו.

הציפורים, כמו גם הכלים והבדים המופיעים ביצירותיה, מעלים על הדעת את הדימוי הדור-קוטבי, הכמעט סותר את עצמו, של הציפור ביצירתו של חנוך לוין.¹ מחד, הציפור היא הטבע, דימוי למהלך הדברים הטבעי. כדימוי זה היא חסרת פניות ואדישה לחלוטין אל פעולותיה, מחשבותיה ורצונותיה של האדם: "מה אכפת לציפור אם ישיר או ישתוק" תוהה לוין. מאידך הציפור היא גם ציפור הנפש, דימוי ליצירתיות ולערגה האנושית. כדימוי זה היא ההפך המוחלט של הטבע האדיש ובלתי מתערב. לכן "אם תעוף הציפור לא ישיר עוד שירים"². שני הקטבים הנמזגים זה בתוך זה בשירתו של לוין, מסתרגים ללא הרף ביצירותיה ובציפוריה של קורול, ויוצרים מערך מורכב של משמעויות הקשורות בעבר ובהווה של האמנית.

קורול נולדה בטשקנט (Tashkent), בירת אוזבקיסטן, בשנת 1969. החל מגיל תשע למדה ציור בסטודיו לאמנות פלסטית, מוסד במימון ממשלתי, תחת שרביטו של האמן היהודי יעקב פרומגרץ (Jacob Frumgartz, 1923-1997). בשנת 1986, כשהייתה בת

1. ראו: חנוך לוין, **מה איכפת לציפור: מערכונים ופזמונים**, 1, תל אביב, 2004, עמ' 276.

2. שם.

3. בראיון עם האמנית שנערך ב-27 ביוני, 2018, היא סיפרה:

בסטודיו היו לימודי רישום, ציור, סדנת תחרית, פיסול וקרמיקה, יצאו ממנה אמנים ואדריכלים גדולים. כל כמה חודשים היינו יוצאים לצייר בחיק הטבע, לעיר, לכפר. למדנו ציור אקדמי לצד ניסיונות בציור חופשי וקונספטואלי, למדנו תולדות האמנות בפתחות שלא הייתה קיימת במוסדות הרשמיים. הדרישות מהתלמידים היו גבוהות ככל שמדובר בהתמסרות ללימודים ורצינות. שם למדתי את הגישה המקצועית לאמנות ... אני ממש שומעת את הקול של המורה שלי בכל פעם שאני מתחילה עבודה חדשה. הוא מעודד ונותן לי הרגשה של איזון. כשאני בודקת את עצמי לפעמים אני אפילו חושבת במילים שלו. כמורה אני באמת משתדלת להיות כמוהו: לתת הרגשה של כבוד לעולם הפנימי, לייחודיות, יחד עם דרישה למקצועיות וכבוד לדעות וגישות שונות.

תמונה 1. זיכרונות מהבית, 2009, שמן על בד, 65x46 ס"מ

התרחקות זו מן המציאות והתחושה הסוריאליסטית בציורים נובעות משני אופני טיפול חוזרים של קורול: האחד הוא שילוב של זמנים ומציאויות שונות והשני הטענת הייצוגים והדימויים בציורים במשמעויות המבטאות שני הקטבים שבין שוויון נפש וכמיהה.

את סוג הטיפול הראשון, בו משתלבים זמנים שונים ומציאות משתנה, כמו גם סגנונות ציור מסורתיים עם הפשטה ושפה מודרניסטית, ניתן לראות בעיקר ביצירות טבע דומם שבהן מופיע שולחן ועליו בדים, כלים וחפצים, כמו בסדרת העבודות "זיכרונות מהבית" (למשל, תמונה 1).

יצירה זו, כמו כל היצירות בסדרה, מחולקת לשני שדות, פנימי וחיצוני, המונחים אחד על גבי השני ומייצגים זמנים שונים ותרבויות מרוחקות, המתאחדות על גבי הבד לכדי ישות תודעתית אחת. שני החלקים מובחנים זה מזה

של האמנות המקומית היווה מצע ייחודי בו צמח והתעצב סגנונה של קורול⁴

בציוריה נמסכים מוטיבים עממיים של עיצוב וקישוטים אוזבקיים ומוסלמיים עם רוח האמנות המודרנית וביטוי עצמי של הודיה. הייצוגים השונים המופיעים בציורים ריאליסטיים, בעיקר בציורים בצבעי שמן או אקריליק, לדוגמה בתיאורי מרקמים של בדים שונים, כלי האוכל וציפורים. לעיתים נוטים הציורים להפשטה, בעיקר כאשר מדובר בציורים בצבעי מים וברקעי היצירות המציגות סצנות מן הטבע. ממבט ראשון נראות תמונות אלה כמקריות, אך למעשה, טעונות בסמליות החותרת תחת תחושת התבוננות מקרית. בכל היצירות הקומפוזיציה ושילובי הייצוגים השונים, מרחיקים את הציורים מתיאור ריאליסטי וממקמים את סגנונה ויצירתיה בשטח של פנטזיה הגובלת בסוריאליזם.

4. ראו: טניה שטרנזון, מריאנה קורול: לגעת בטבע הדברים, ברטיסלבה, 2007, ללא ציון עמוד.

כל החלק המרכזי של התמונה נראה כמעין בד "חתוך" באופן לא מדויק בקצותיו ו"מונח" על גבי הרקע, כמעט מרחף מעט מעליו. התבוננות בקומפוזיציה ובתפיסת החלל של הציור הפנימי מעלה על הדעת שפה מודרניסטית בכלל ואת ריבוי נקודות המבט המאפיין את ציורי טבע דומם של פול סזאן בפרט: הפיאלה והמפית הרקומה נצפות מלמעלה בעוד הכוס השקופה המעוטרת נצפית מהצד.

הרקע עליו "מונחת" הסצנה מן העבר מייצג את ההווה, מדובר בבד כהה, בגווני חום אדמדם, המעוטרת גם הוא במוטיבים צמחיים. הסגנון של הרקע מופשט וחופשי יותר מזה של התמונה המרכזית, האור חלש יותר ותחושת החלל המורגשת בחלק הפנימי, מתערערת והופכת לדוממת. הפער בין החלל הפנימי לחיצוני יוצר תחושת אייזיבות וחוסר נוחות, המנוגדת לאווירה השקטה והביתית העולה מהאובייקטים המתוארים.

התמונה מייצגת את מורכבות זיכרונות העבר של האמנית. היא מציגה שתי מסורות של שתיית תה: המסורת האירופית של שתיית תה מספל או מכוס, עם מנהג רוסי וסובייטי של השימוש במחזיק כוס, והמסורת האסייתית של שתיית תה מקערה קטנה. התה נמזג לפיאלה, אך גם הכוס לא נשכחה. הדגם הצמחוני הממסגר את הריבוע הפנימי הועתק מבד אוזבקי והוא מזכיר לצופה שמפגש התרבויות התרחש בטשקנט.

ביצירה נוספת מהסדרה (תמונה 4) ניתן לראות טיפול מעט שונה בנושא. גם כאן, כמו ביצירה הקודמת, מעומתים העבר עם ההווה, באמצעות אותו מרכיב חזותי של חיתוך ריבוע לא מדויק, ו"הדבקתו" על גבי משטח התמונה. בניגוד לתמונה הקודמת, מתקיימת כאן קירבה צורנית גדולה יותר בין שני הזמנים בציור, אך נשמרת תחושת ההזרה וחוסר הנוחות האופיינית לסדרה כולה.

בצבעוניות, באור, בטכניקה ואפילו בסגנון ובמגע היד של האמנית. החלק המרכזי מואר ובהיר יותר מהמסגרת החיצונית. במרכזו, על גבי מפית תחרה מסורתית מוצגת קערה אוזבקית, (פיאלה piala, תמונה 2), ובה תה⁵. לצדה כוס זכוכית הניצבת בתוך מחזיק כוס מתכתי (תמונה 3). העיטורים על גבי המפית נסמכים על ומוטיבים צמחיים המאפיינים את אזור מרכז רוסיה.⁶

תמונה 2. פיאלה אוזבקית. צילום: מריאנה קורול

תמונה 3. מחזיק ספל תה מהתקופה הסובייטית צילום: מריאנה קורול

5. פיאלה היא מעין קערה קטנה המקובלת ככלי מסורתי לשתיית תה בכל אזור אסיה המרכזית בכלל ובאוזבקיסטן בפרט. בדרך כלל מוגש התה בטקס המכונה קאיטאר (Kaytar), בו מציבים על גבי מגש קומקום ופיאלה אחת יותר ממספר האורחים. הקערה הנוספת משמשת בטקס ככלי אליו מוזגים את התה שלוש פעמים ומחזירים לקומקום. כך התה נבשח וטעמו מתחזק. ראו: David C. King, *Cultures of the World: Kyrgyzstan*, New York, 2006, p. 150.

6. ראו: Pat Earnshaw, *A Dictionary of Lace*, Mineola, 1999, p. 1.

תמונה 4. זיכרונות מהבית, 2009, שמן על בד, 65x46 ס"מ

השמאלית למעלה אל הפינה הימנית למטה ואחד העולה מצד ימין כלפי מעלה בנטייה קלה שמאלה המפירה את האיזון של הקומפוזיציה. הפרה עדינה זו מהדהדת גם בחוסר הדיוק בקיפול המגבת בתמונה הפנימית. הצבעוניות והאור יוצרים קרבה רבה בין שני חלקי התמונה, אך הפרות האיזונים בקומפוזיציה, ההבדלים בנקודת המבט וההפשטה הכמעט מוחלטת של הרקע מייצרים מערכת ניגודים המנכיחה שוב את תחושת חוסר הנוחות ואי היציבות עליה עמדנו לעיל. מתח ביצירה זו נוצר גם באמצעות הפרת מערכת איזונים נוספת, המדגישה פער בין דר־ממד לתלת־ממד. באמצעות הנגדת מרקמים שונים של ארבע שכבות המונחות זו על גבי זו: השולחן סרט הבד הרקום, המגבת או הטלית, וצלחת חרסינה, מתכתבת קורול עם מסורת ארוכת יומין של הציור המודרני ועם הדיון המתמשך בדבר תפקידה של האמנות הפלסטית בייצוג המציאות.

בתמונה הפנימית מתוארים בסגנון היפ־ריאליסטי, צלחת חרסינה מעוטרת בפסי זהב – פס חיצוני עבה ופס פנימי דק, ועליה עוגיות וכפית כסף המונחת כשפניה כלפי מעלה. הצלחת מונחת על גבי מגבת מטבח מקופלת ברישול מה, המזכירה בעיטור ובצבעים טלית. העיטור שעל שולי המגבת מורכב אף הוא מפסים דקים ופס עבה ומתכתב עם עיטור הצלחת. כיוון הנחת הכפית והבד יוצרים אלכסון חזק כלפי צד ימין למעלה, הניצב בכיוון מנוגד לאלכסונים של התמונה החיצונית – הרקע עליו מונחת התמונה הפנימית. בתמונה החיצונית מופיע פס תחרה לבן, המונח על גבי רקע מופשט זהוב, שלמרות ההפשטה, ניתן לפרש אותו כמעייין שולחן, אולי אף אותו שולחן המופיע בתמונה הפנימית. אלא שכאן, נקודת המבט של הצופה קרובה הרבה יותר, כאילו הוגדל חלק מהשולחן. סרט הבד המונח על גביו יוצר שני אלכסונים המנוגדים בכיונם לאלכסון הפנימי – אחד היורד מהפינה

ביצירות אלו משולבים זיכרונות העבר ומציאות ההווה. הזמנים והתרבויות השונים מיוצגים חזותית באמצעות מסגרת המפרידה ביניהם, כמעין ציור בתוך ציור. העבר מיוצג במסגרת פנימית ובתוכה מאורגנים, כמעין טבע דומם שמורכב מחפצים הקשורים לילדותה של האמנית בטשקנט: מפת תחרה על שולחן, ספר, בקבוק בושם, תמונות, כלי אוכל מעוטרים, פיאלות ועוד. "תמונת זיכרון" פנימית זו ממוסגרת בעיטור בד דרממדי, הנראה גם הוא מסורתי אך נתפס כמייצג אי־זמניות – המצע עליו "מונח" הזיכרון. מבחינת השפה החזותית והסגנון, תמונות הזיכרון הפנימיות ריאליסטיות וחיות יותר, בעוד המצע של המציאות העכשווית בתמונות החיצוניות הוא דרממדי, עיטורי, לעיתים מופשט, או דהוי ביחס לחלק הפנימי בו מתואר הזיכרון. היפוך משמעות זה תורם לתחושת "חוסר הנחת" (Uncanny) הפרוידיאנית העולה מהציורים,⁷ ומייצג את האופן בו חווה האמנית את המתח התרבותי בין הזהויות שלה כילידת אוזבקיסטן וכישראלית, ובין העבר להווה.⁸

גישה שונה של קורול לדואליות שבין שוויון נפש לכמיהה, אופייני בעיקר ליצירות בהן מופיעים בעלי חיים, בעיקר ציפורים ולעיתים פרפרים. על אותה שניות בין אדישות הטבע למאוויו האדם בתיאור בעלי חיים באמנות עמד פרי הינטון בספרו "חיות באמנות" (1971).⁹

הינטון מזהה באופני הופעת בעלי החיים באמנות לאורך ההיסטוריה חוקיות לפיה קיימים שני סוגי תיאורים סותרים החוזרים על עצמם – תיאור בעלי החיים כביטוי למסתורין ועצמה רוחנית של הטבע ותיאור בעלי החיים כביטוי לשלטון האדם בעולם ובטבע. בתקופות בהן האנושות פחות בטוחה בעצמת השליטה שלה על הטבע, כמו למשל בתקופות פרה־היסטוריות, בימי הביניים וגם בעידן הפוסט־מודרני, מופיעים יותר תיאורי בעלי חיים בכלל ומשמעותם יותר מיסטית או דתית, ומיוחסת להם יכולת השפעה על חי האדם וגורלו. כך למשל בציורי האדם הקדמון במערות משחקים בעלי החיים תפקיד מרכזי בעיקר בכל הקשור לחיי היומיום, לציד ולפולחן. דוגמא אופיינית נוספת היא תיאורי בעלי החיים באמנות, בסמלים, בתלבושות השמאנים וכהני דת של שבטים פרימיטיביים בכל אזור גיאוגרפי ובכל תקופה. עבור שבטים אלו מהווים בעלי החיים מקור לחיים אך גם מקור למסתורין וסכנה ולכן גם מקור לאמונה ולכוחות הטבע.¹⁰

לעומת זאת, טוען הינטון, בתקופות בהן חשה התרבות האנושית ביטחון רב בידע ובשליטה האנושית בטבע, והאדם נתפס כמרכז הבריאה – תקופת יוון ורומא, הרנסנס ותקופת ההשכלה מתמעטים תיאורי בעלי החיים ביחס לתיאורי האדם, ודאי בהקשר הדתי או המיסטי. כאשר בעלי חיים מתוארים ביצירות, הם בדרך כלל קשורים

7. חוסר הנחת (Uncanny), מוגדרת כתחושות הזרה ואיום הנובעות מדיסוננס קוגניטיבי הנוצר כתוצאה ממפגש חושי עם גירוי שהוא בו זמנית מוכר וזר. המושג הוזכר לראשונה על ידי הפסיכיאטר הגרמני ארנסט ג'נטש (Ernst Jentsch) במאמרו "On the Psychology of the Uncanny" משנת 1906. ג'נטש הגדיר את המושג כתחושה שלילית הנוצרת כתוצאה ממפגש חושי עם גירוי לא מוכר. ההגדרה המקובלת יותר ניתנה על ידי הפסיכואנליטיקן זיגמונד פרויד (Freud) במאמרו "The Uncanny" שהתפרסם בשנת 1919. פרויד טען כי הגירוי מורכב יותר ואינו רק "זר", אלא מוכר וזר ברזמנית, ומכאן נובעת תחושת אי־הנוחות. אמנים רבים, ביניהם חברי התנועה הסוריאליסטית, השתמשו בהגדרה הפרוידיאנית לצורך הגדרת התחושה מול ציורים בהם משתלבים ייצוגים מוכרים במצבים לא מוכרים או מפתיעים. הגדרת תחושה זו אופיינית לציוריה של קורול, ויתר על כן, מזכירה מאד את האופן בו היא מתארת את החוויה שלה במציאות הישראלית (ראו: הערה מספר 8). ראו: **The Uncanny, Art Term**, Tate Museum, www.tate.org.uk/art/art-terms/t/uncanny (27.06.2018); Nicholas Royal, **The Uncanny**, New York, 2003, pp. 1–39.
8. קורול עצמה מעידה כי החוויה האישית שלה בישראל כוללת דיסוננס קוגניטיבי מובנה. מחד, היא חשה זרות ומאידך קרבה לתרבות המזרח המאפיינת את האזור: "לעיתים קרובות אני חשה זרה, מנותקת. מצד שני הרבה מאד פעמים אני מרגישה שאני מבינה את המציאות כאן הרבה יותר טוב מהרבה מאד אנשים שנולדו כאן. הרי הגעתי מתרבות מזרחית, מוסלמית". מתוך: ראיון עם האמנית, 27/06/18.
9. See: Perry R. Hinton, **Animals in Art**, New York, 1971.
10. שם, עמ' 516.

תמונה 5. אחרי הגשם, 2010, צבעי מים על בד פלז'ין, 80x200 ס"מ

כתמי הגלים על פני המים מזכירים את הדגמים הגליים בציוריה הרבים של קורול בהם מתוארים בדי חאן-אטלס (תמונה 6), בדי משי מסורתיים המשמשים באוזבקיסטן לבגדי נשים.⁴³ בדים אלה קשורים במיתוס אוזבקי עתיק, וגם הוא עוסק בתנועת המים כהשראה ליופי והיצירתיות האנושית.⁴⁴ עם זאת, העדרו הבולט של כל אזכור לנוכחות אנושית מהיצירה

לשליטה של האדם בטבע או במקרים מסוימים מציגים שילוב בין אדם לחיה כאשר מדובר באגדות הקשורות לאמונה כמו למשל במיתולוגיות היווניות והרומיות, בהן השליטה היא של האלים המייצגים שילוב בין תכונות אנושיות ובין יכולות פלאיות.⁴¹ הציפורים והפרפרים בציוריה של קורול נעים על התפר שבין שתי המשמעויות – מחד, הם דימוי לטבע פראי, כמעט מפחיד באדישותו לכל רצון או נהמת לב אנושית,⁴² ומאידך הם הדימוי המוחשי לחופש הדמיון, היצירתיות והנפש האנושית – משמעות תרבותית שהאדם העניק לציפור וגם לפרפר, כחלק מהאופן בו הוא ממשע את הקשר שלו עם הטבע.

דוגמא לשניות זו בתיאורי הציפורים ניתן לראות ביצירה "אחרי הגשם" (תמונה 5). הייצוג המרכזי ביצירה זו הוא עץ בודד, ענפיו עירומים נשלחים כאצבעות אנושיות הנמתחות בכמיהה אל עבר האופק. בין ענפיו ניצב דומם עורב, מביט ללא ניע אל עבר הכיוון אליו נמתחים ענפי העץ. מאחור, גבעה שוממה עם מעט צמחיה ירוקה על רקע שמיים לבנים וריקים. התחושה שמעוררת הסצנה כולה היא של בדידות, "שקט שלאחר הסערה" והמתנה מתוחה להמשך שעתיד אולי לבוא. בחלקה התחתון של הקומפוזיציה מצויר אגם, שבו משתקף העץ. בגלל תנועת המים מיטשטשים לחלוטין הפרטים ודמות הציפור לא מופיעה. לפי ההשתקפויות נראה כי כיוון הזרימה של המים תואם לכיוון המבט של הציפור וענפי העץ. כך, נוצרת בציור תחושת כמיהה אל עבר אופק בלתי נראה ובלתי ידוע, הנמצא מחוץ לתמונה ומטעין אותה במתח שקט, מעיין תחושת הציפיה ללא נודע כמו במחזה "מחכים לגודו" מאת שמואל בקט.

11. שם, עמ' 517.

12. "יש משהו ממש מפחיד בציפורים, בלתי נגיש לבני אדם. הן בדרגת התפתחות אחת פחות מיונקים, משהו בין יונקים לחרקים. חוסר היכולת שלנו להבין אותן או לתקשר איתן מאד מפחיד ופראי". מתוך: ראיון עם האמנית, 27.06.2018.

13. בין שנות החמישים לשנות השבעים של המאה העשרים, כל אישה או נערה אוזבקית החזיקה לפחות שמלה אחת אם לא כמה מבד זה. הגברים לעומת זאת לא לבשו בגדים מבד זה כלל. ראו: Gabriele Mentges, Lola Shamukhitdinova (ed.),

Modernity of Tradition: Uzbek Textile Culture Today, Munster, 2013, p. 17, 90

14. האגדה מספרת על שליט העיר מארגילן (Margilan) שביקש לקחת לו אישה חמישית. הוא בחר בבתו הצעירה של אורג בדים עני. האב, שחש על בתו, נפל על ברכיו והתחנן בפני החאן לוותר על הנערה. החאן השיב כי יסכים לוותר אם האורג

תמונה 7. חלום, 2016, שמן על בד, 50x30 ס"מ

תמונה 6. בד משי חאן־אטלס. צילום: מריאנה קורול

עצים, הנדמים, שוב, כזרועות נמתחות, דבר היכול להעיד מחד על עזובה ומאיךך על כמיהה ותשוקה. ביצירות אלו, ברורים הסמלים הקשורים בתרבות האוזבקית בכלל ובזיכרונות ילדותה של האמנית בפרט. דגם הבדים הוא החוליה המקשרת בין ההווה לעבר, וכמו הציפורים, בין הטבע ליצירה האנושית. השימוש בצבע כחול, צבע נפוץ מאד בקישוטי כלי הבית האוזבקים, מגביר את הזיקה בין הדפס הבד על גזע העץ לבין זרימת המים באגדה האוזבקית.

ממחיש את שוויון הנפש כלפי כל המשמעויות הקשורות בהשתקקות אנושית זו. ביצירה "חלום" (תמונה 7), הדפס בד החאן־אטלס מעטר את גזע העץ שעל ענפיו ניצבים שני עורבים, המביטים אל עבר אופק נעלם. במקום תנועת המים, הגלים של דגם המשי מסמלים את הניסיון האנושי לתפוס את היופי החמקמק הגלום בטבע. ברקע של היצירה נראים מבנים בעלי כיפות, שסגנונם סכמתי לעומת זה של הציפורים והעץ. מחלונות הבתים צומחים ענפי

ביא לו עד למחרת משהו כה יפה, עד שישכיח ממנו את יופייה של הנערה. האורג האומלל ישב על שפת הנהר חסר אונים. לפתע ראה את השתקפות העננים במים, אשר יצרה קשת צבעים מרהיבה. תודה לאל על הרעיון, קרא ורץ לביתו. למחרת בבוקר חזר האורג עם בד יוצא דופן: קל ואוורירי כמו ענן, קריר כמו אוויר הרים וססגוני כמו הקשת. כאשר החאן ראה את הבד שאל בפליאה: "כיצד עשית זאת" והאורג ענה: "לקחתי עלים ירוקים ששטף הגשם, הוספתי צבעי עלי כותרת של צבעונים, את סומק השקיעה, כחול השמיים, מעט אור שמש על המים ואת האור בעיניה של ביתי האהובה, וערבבתי יחד". החאן ויתר על הבת והשיא אותה בכבוד רב לבנו. מאז נקראים בדים אלו חאן־אטלס או משי החאן, והם נפוצים מאד בשתי גרסאות עיקריות – בצבעוניות עזה ובשחור לבן. ראו: Jeffrey Hays, **Clothes and Beauty in Uzbekistan, Facts and Details**, factsanddetails.com/central-asia/Uzbekistan/sub8_3d/entry-4716.html (27.06.2018).

תמונה 8. ציפורי מזרח, 2016, שמן על בד, 80x60 ס"מ

קורול החלה ליישם את רעיונותיה של שילוב התרבויות בהוראה לאמנות בשנת 1994 כאשר נכנסה כמורה לבית ספר יסודי לבנות באום אל פאחם. היא לא דיברה ערבית והבנות לא הבינו עברית או רוסית, כך שרוב השיעורים התנהלו באמצעות תקשורת חזותית ומחוות ידיים. למרות קשיי השפה חשה קורול קרבה לתרבות ולמנטליות הערבית שהזכירו לה את מסורות ילדותה. בשנת 1995, לאחר שנה, עברה לעבוד בבית ספר יסודי חדש שנפתח ליד ביתה בחדרה. במקביל פתחה עם חברתה, האדריכלית אולגה לוויט, בית ספר לאמנות ואדריכלות לילדים ונוער מגילאי ביה"ס היסודי ועד תיכון. פרויקט עצמאי זה, שהיה בדמותו וברוחו של הסטודיו של פרומגרף נסגר בעקבות מותה של לוויט בשנת 2011. קורול, אז בשנות הארבעים לחייה, חוותה משבר קשה, עזבה את עבודתה גם בבית הספר היסודי ועברה לעבוד בכפר חסידים, מרחק רב מביתה בחדרה, שם היא עובדת עד היום. בתחילה עבדה בהעשרה לחטיבת ביניים, יום אחד בשבוע. שנה לאחר מכן, בעקבות בקשת תלמידיה, נפתחה מגמה המגישה את תלמידיה לבחינת בגרות בתולדות האמנות ובחינה מעשית באמנות.

בציור "ציפורי מזרח" (תמונה 8) הופכים בדי החאן-אטלס והציפורים לנושא העיקרי. ציור זה מעלה על הדעת ציורים סוריאליסטיים מחד ואשליות אופטיות נוסח אשר (Maurits Cornelis Escher) מאידך. התמונה מחולקת על ידי אלכסון וכל חציה התחתון מורכב מבד חאן-אטלס, הנראה כגבעה, סלע או נד מים, ובחציה העליון – שמיים סוערים. לאורך הקו המחבר בין השמים לקיר הבד ממריאות ציפורים, חלקן שחורות וחלקן לבנות, הנראות כחלקי הבד.

יצירה בעלת רוח סוריאליסטית זו ממחישה את מהות תפיסת עולמה האמנותית ויצירתה של קורול – המפגש בין עבר להווה, בין מזרח ומערב, בין טבעי למלאכותי. זהו גם ניסיון, כמעט נואש, לתפוס את מהותו של הרגע החולף הנפרם, כמו הבד, ללא הרף. בציורים אלה מחברות הציפורים בין הארצי והמוחשי לבין השמימי, המסתורי והחופשי. כך ניצבת הציפור בודדה ודוממת על שפת הפיאלה המסורתית הכחולה, זו המשמשת לטקס התה שהאמנית מקיימת בביתה עד היום, וכך ניצבים העורבים מבשרי הרע על עץ החלומות המעוטר בדוגמת בדי חאן-אטלס.

הציפורים בציוריה של קורול הן ציפורי בר (עורב, מיינה, דוכיפת) שאינן נודדות והן בעלי יכולת שרידות גבוהה גם בתנאי סביבה קשים. המיינה המוגדרת כזן פולש ושתלטן, ומופיעה ברבים מציוריה, מסמלת אולי עבור האמנית את רצונה ואת כישוריה להשתלב בחברה הישראלית ולהפוך לחלק בלתי נפרד ממנה. צפור נוספת המופיעה בציוריה היא דוכיפת שלפני שנים מעטות נבחרה כצפור ייצוגית של ישראל והפיכתה לנושא בחלק מציוריה מעידה על אהבתה של קורול למדינה.

בדומה לציוריה, גם מלאכת ההוראה של קורול, בה החלה לאחר שעלתה לישראל, מיזגה כבר מתחילתה בין תרבויות שונות. וכמו אמנית, גם כמורה היא משלבת בין אותם שני קטבים – חיבור עמוק ואישי בינה ובין תלמידיה ושחרורם תוך הענקת חופש אמנותי מוחלט, גישה ששאובה, כאמור, מימי לימודיה אצל פרומגרף באוזבקיסטן.

עם תחושות אלו ויתר על כן, כפי שעשתה קורול בחייה, הופכת את השונות לייחודיות ואת האחר למרכז בפני עצמו. כמורה, פותחת קורול צוהר לעולמו הפנימי של כל תלמיד, על כל מורכבותה של נפש עדינה, שנוסף על תהליכי ההתבגרות המורכבים ממילא, מתמודדת עם זיכרונות העבר, עם ניתוק וזרות שנכפו עליה, ועם צורך להשתייך, ובד בבד לא למחוק את הזהות ממנה באה.

פתיחת המגמה הייתה עבורה הגשמת חלום. אולי כי שוב, כמורה חילונית בבית ספר דתי, עובר בחייה כחוט השני מיזוג תרבויות, והזדמנות לגישור בין התנהלות שוות נפש של המציאות ובין נפשם הרכה ומאוייהם של תלמידיה. הם שותפיה לחויית העקירה והזרות כיוון שמרביתם עולים חדשים שחוו קשיי קליטה מרובים ותחושות ניכור מסביבתם החדשה. העבודה בסדנה של קורול מאפשרת התמודדות

ציורים של מריאנה קורול

תמונה 9. דיפטיכון, שמלה, 200x100 ס"מ, שמן על בד, 2018

תמונה 10. טבע דומם, זכרונות, 46x60 ס"מ, שמן על בד, 2013

תמונה 11. עורבים, 30x30 ס"מ, שמן על מראה, 2016

תמונה 12. עורבים, 30x30 ס"מ, שמן על מראה, 2016

תמונה 13. מבט למעלה, שמן על מראה, 30x30 ס"מ, 2016

תמונה 14. עורב על עץ הזיכרונות, שמן על בד, 80x60 ס"מ, שמן על בד, 2017

תמונה 15. במדבר, שמן על בד, 100x100 ס"מ, 2017

תמונה 16. עץ המשאלות, שמן על בד, 80x60 ס"מ, 2016

תמונה 17. נוף עם כלוב ריק, שמן על בד, 70x50 ס"מ, 2017

תמונה 18. עורב במטע אבוקדו, שמן על בד, 50x70 ס"מ, 2016

תמונה 19. צפור מיינה, 50x30 ס"מ, שמן על בד

תמונה 20. ספטמבר, שמן על חומר אריזה, 80x80 ס"מ, 2016

כשהמילים חסרות מדברות התמונות

לאה פיש, איליה רודוב

סדנת היצירה של מריאנה קורול

פיתחה. ציוריה חושפים את התפעלותה מהעולם הסובב אותה, את שאיפותיה, את זיכרונותיה ואת זהותה. עבודתה בבית הספר הינו פן נוסף של יצירתה האמנותית – קורול מובילה את תלמידיה במסע לתוך עולמם הפנימי. היא מדביקה אותם בחידק היצירה, והופכת את כיתת הלימוד לסדנת אמנים: האחת מנוסה יותר, אחרים מתחילים את דרכם, אך כולם – שותפים ועמיתים.

לקורול אין ספק, כי כל ילד הוא אמן ולכל אמן זכות מלאה למצוא את דרכו המיוחדת להביע את עצמו ביצירה. התלמידים בוחרים את הנושאים החשובים עבורם, תוך העמקה והסתכלות למתרחש בנפשם. קורול משוחחת שיחות אישיות עם כל אחד מהאמנים הצעירים. היא מייעצת להם איך להפוך את הרעיון האישי לנושא מגובש, אילו חומרים וטכניקה יכולים להתאים לנושא הנבחר טוב יותר, כיצד לבנות את שלבי העבודה מסקיצה ועד ליצירה מוגמרת.

יצירתה האמנותית של מריאנה קורול הינה "אמנות פעילה" (Activist art), אמנות עכשווית ששמה למטרה השפעה ישירה על החברה. גב' קורול משלבת פעילותה כציירת עם הוראת אמנות ויצירה משותפת עם תלמידיה.

מריאנה קורול מלמדת אמנות בחטיבת ביניים ובמגמת האמנות בבית ספר ממלכתי דתי בכפר חסידים. היא מלמדת הבנת האמנות – תולדות האמנות וגם יצירה – ציור, גרפיקה, פיסול. תכנית היצירה הינה עשירה ומגוונת. התלמידים לומדים אמנות שימושית, עיצוב גרפי, רישום, קולאז', הדבקה, עיצובי מוצר (שרפרף, רהיט, מגירה וכו'). הם מתנסים בפיסול בחמר ובגבס, בעבודות בקרטון, נייר ומתכת – והרשימה ארוכה.

מריאנה קורול היא אמנית מנוסה, ומעבר לשליטתה בטכניקות ובחומרים, היא יודעת לבטא את עצמה בשפה אמנותית מיוחדת שהיא

ביצירה. אין שום ספק, תופעת העדרות של תלמידים מהשעורים הינה בלתי רצויה והמערכת החינוכית עושה כל מאמץ כדי למנוע אותה. אולם במקרה זה, התסכול והפרת הכללים מנותבים לתהליך יצירתי ומועיל, ותהליך זה עתיד גם לעזור לתלמידים להשתלב מחדש בבית הספר. מאחורי כל יצירה עומד סיפור אישי לא פשוט. למשל, לקורול זכור סיפורה של נערה עולה חדשה שדחתה את כללי התנהגות המקובלים, לא שתפה פעולה עם מוריה ולעתים הייתה מתפרצת בזעם. כשהגיעה הנערה לכיתה אומנת, קורול הראתה לה את הצוירים של האמן האמריקאי ג'קסון פולוק וסיפרה איך הוא באמצעות השפצות צבע על הבד שחרר מתוכו תחושות אלימות ולחץ שהצטברו בו. האמנית הצעירה אימצה את אופן ההבעה של פולוק, למדה להתמודד עם הכעסים שלה ועשתה זאת בהצלחה רבה – הן ביצירה והן בשחרור הלחצים. תהליך היצירה מקנה לתלמידים בטחון שביכולתם להתמודד עם קשיי החיים תוך אמונה בטוב שבהם, עזרה וקבלה הדדית. האמנות יוצרת שפה נוספת ומיוחדת שבאמצעותה יכולים כל נערה נער לבטא את אישיותם ובאמצעותה מוצאים את הדרך להגשמה עצמית בחיים.

תלמידים בסדנת היצירה

את סדנת היצירה בבית הספר עיצבה קורול כחלל פתוח שבו יכול כל תלמיד למצוא את פינתו האישית ולהרגיש את עצמו באווירה מחבבת, רגועה ונינוחה המאפשרת לו להתבונן אל תוך עצמו ולהעלות רעיונות ומראות בעיני רוחו. חלל הסדנה מאפשר גישה חופשית לכל חומרי היצירה, כך שכל אחד יכול להתנסות בעצמו בטכניקות שונות ולבחור את המתאימה ביותר להגשמת הרעיון. העבודה האישית אינה מבודדת את התלמידים. תהליך היצירה בחלל עבודה משותף מחזק את תחושת השייכות לקבוצה ומספק הזדמנות לקבלה כנה של האחר. לרבים מתלמידיה של קורול חוויות מורכבות של עליה, עזיבת נוף המולדת וקשיי קליטה בארץ אחרת, התמודדות עם אתגרים חברתיים וכלכליים במשפחה ובסביבה. חלקם חשים ניכור וחוסר יכולת להשתלב בחברה. יש תלמידים שאחרי הלימודים בבית ספר עובדים כדי לתמוך כלכלית בהוריהם. כשילד או מתבגר נתקל בקשיי התקשורת ובהעדר התקבלות בחברה, הוא חש שונה, מוזר וזר, הוא לעתים קרובות מסתגר בתוך עצמו וכך מעמיק עוד יותר את תחושת הניכור. היצירה האמנותית מחזירה אותם לעצמם, מובילה אותם למודעות פנימית ומחזקת את ביטחונם העצמי. כל המגיעים לסדנה מביעים את עצמם באמנות, אך כל נער צעיר עושה זאת באופן ייחודי. כל תלמיד מגלה שהשוני שלו אינו פגם, להפך – הוא ייחודיות. המוזרות של הפרט הופכת ל"מגניבה". היצירה האמנותית עוזרת לבני נוער שחשו לא מקובלים חברתית לקשור קשרים חברתיים חדשים ולבנות את תדמיתם מחדש. היצירה פותחת צוהר לגעגועים – לזיכרונות ילדות, לנוף המולדת הרחוקה, לאוכל של אמא. היצירה עוזרת לתלמידים לחלום חלומות, להתוודות על הפחדים, על הסיוטים וגם על האבה ועל תקווה. העשייה האמנותית משמשת לבני הנוער ברגעי המצוקה, מקלט המעניק רוגע ומחזיר טעם לחיים. אחד מביטויי התסכול של בני נוער הוא בריחה משעורים. בבית ספר של קורול, הם בורחים אל... חדר האמנות ומשקיעים את זמנם

ציורי התלמידים של מריאנה קורול

תמונה 21. סופי, אני, O.K., צבע אקריליק על קנבס

תמונה 22. שמואל, מונוכרום, צבעי גואש על נייר

תמונה 23. אדיסו, ארוחה אתיופית, גואש על קרטון

תמונה 24. דשה, ארוחה משפחתית, אקריליק על קנבס

תמונה 25. קרינה דיוקן מוסתר, צבעי מים

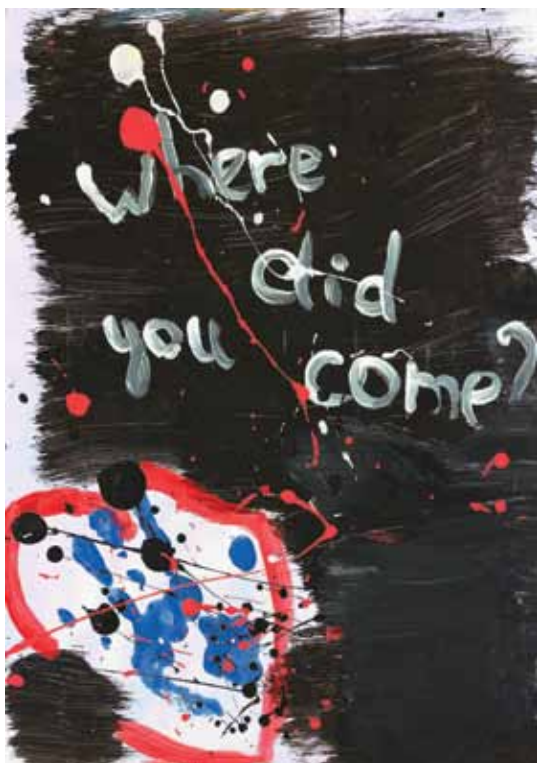

תמונה 26. אברהם, אני מסתכל לחלל, אקריליק על קנבס

תמונה 27. טל, אני והפחד שלי, אקריליק על קנבס

תמונה 29. אלכסנדרה, ללא כותרת, צבעי גואש

תמונה 28. אליס, חיוך במקום דמעות, עיפרון שחור

תמונה 30. לינה, אחיות, אקריליק על קנבס

תמונה 31. מאיר, זקן על רקע נוף אתיופיה, צבעי גואש על קרטון

תמונה 32. אלכסנדרה, הרי אררט, פסטל שמן

תמונה 33. גדעון, נוף עירוני, צבעי גואש על קרטון

תמונה 34. איליה, חלום, עטי לבד על נייר דופלקס

תמונה 35. רבקה, ללא כותרת, צבעי ידיים, עטים שחורים

תמונה 36. סוניה, חיי, צבעי מים

תמונה 38. אליס, צריך לחייך. דף מספר ישן, עטים שחורים

תמונה 37. אלכסנדרה, תה ביום גשום, צבעי גואש

תמונה 39. דליה, איל בודד, צבעי גואש על נייר שחור

Art and Research

Bulletin of the Gershon and Judith Leiber Center for Jewish Art Exhibitions

---

The Department of Jewish Art, The Faculty of Jewish Studies, Bar-Ilan University

Academic Committee

Prof. Bracha Yaniv, Bar-Ilan University

Dr. Vladimir Levin, The Hebrew University in Jerusalem

Prof. Ilia Rodov, Bar-Ilan University

Prof. Daniel Sperber, Bar-Ilan University

Editors

Prof. Ilia Rodov

Dr. Zvi Orgad

Editorial Board

Administrator: Ms. Rachel Hanig

English Copy Editor: Mr. Leor Jacobi

Design: Sigalit Orgad-Doron

Mariana Korol: Between Earth and Heaven

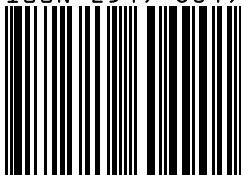
Exhibition Catalogue

Curator

Ms. Lea Fish

Bar-Ilan University, Building 410, The Gershon and Judith Leiber Gallery for Jewish Art
April 24, 2018 – October 11, 2018

ISSN 2519-6049

9 772519 604901 >

ISSN 2519-6049

Every effort has been made to contact the owners of the copyright of all the works reproduced in this journal but if, for any reason, any acknowledgments have been omitted, the publishers ask those concerned to contact them.

© The Gershon and Judith Leiber Center for Jewish Art Exhibitions
and the Department of Jewish Art, Bar-Ilan University, 2016.

Art and Research

Bulletin of the Gershon and Judith Leiber
Center for Jewish Art Exhibitions

Issue 4, 2018

